

TARİHSEL KORUMA, OTANTİK KENT İMAJI VE BELLEKLENDİRİLMİŞ MEKANLAR: KAYSERİ TALAS ÖRNEĞİ*

Koray Değirmenci**
Oltan Evcimen***

Giriş: Tarihsel Koruma Kavramı ve Otantisite Kavramı

Tarihsel koruma kavramı her ne kadar tarihsel olarak ilk kavramsallaştırıldığı dönemde özünde yararlı ve nötr bir kavram gibi görülse de (Thomas, 2004, s. 11-5), özellikle Batı dünyasında yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sorgulanmaya başlanmış ve tarihsel koruma uygulamaları giderek daha fazla eleştirel okumaya maruz kalmıştır. Aslında tarihsel koruma kavramı temelde otantisite nosyonu ile işlemekte olduğu ve daha sonra tartışacağımız gibi otantisite nosyonu kendi başına hayli sorunsal bir alanı teşkil ettiği için, tarihsel koruma kavramının “nötrlüğünden” bahsetmek mümkün değildir. Tarihsel koruma kavramının işlediği/işlettiği temel temalardan yola çıkarak sorular sormaya başlayınca sürecin karmaşık ve de tamamıyla sorunsal yapısı ortaya çıkmaktadır: Tarihsel olan nasıl tanımlanabilir? Tarihsel olan olarak tanımlananlardan hangisi, nasıl ve ne için korunacaktır? Tarihsel olmayan olarak tanımlanan unsurlar, süreçte nasıl ve ne şekilde biçimlenmektedir? Bu son sorunsal paradoksal gibi görünse de öyle değildir: Tarihsel

* Bu çalışmanın yararlandığı veri ve bilgiler Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü’nün desteklediği SBA-10-3234 kodlu proje sürecinde elde edilmiştir. Alan araştırmasının veri ve bulguları 1-4 Eylül 2013 tarihinde Çek Cumhuriyeti’nde düzenlenmiş olan “International Institute of Social and Economic Sciences - 7th International Academic Conference” isimli bilimsel etkinlikte sunulmuştur. Bu makalede koruma pratiklerine ilişkin detaylar ve diğer teknik bilgiler yinelenmemiş, okurun hem ilgili proje raporunu hem de konferans metnini inceleyeceği düşünülmüştür.

** Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

*** Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

olmayan her ne kadar sürecin içinde değil gibi gözükse de tarihsel olanın tanımlanması ve sürece dahil edilmesiyle birlikte kendisi de dönüşmektedir. Ve belki de en önemlisi ve bütün bu sorunsallarla doğrudan ilişkili olan boyut ise eyleyenin kim olduğu sorusudur: Tarihsel olanı tanımlayan, onu şu veya bu şekilde yeniden inşa eden ve onu önemli kılan kim veya kimlerdir?

Son sorunsal, içinde bizi başka bir noktaya götürecek olan bir vurgu taşımaktadır: Yeniden inşa. Her ne kadar tarihsel koruma otantisite nosyonuna dayanan bir “aslına çevirme” kavramıyla yürüse de aslında süreç baştan aşağı bir yeniden inşa sürecidir. Yeniden inşa teriminin tarihsel koruma kavramını çözümlerken meşru bir terim olup olmadığını anlamak için otantisite kavramının kendisine yönelik bir soruşturma sürdürülebilir ancak bu bile gerekli değildir. Mekana müdahale edilmesi kendi başına tarihsel korumanın temel ilkesini, yani “aslına çevirmeyi” geçersiz kılmaktadır. Bu noktada Edward Relph’in mimari olarak tasarlanmış ya da planlanmış yerler ve bilinçsiz bir şekilde inşa edilmiş yerler arasında yaptığı ayrım işe yarayacaktır. Relph, yere ilişkin otantik bir tutumun, o yer ile kurulan kimliklerin doğrudan ve hakiki bir deneyimi olarak anlaşılabilirliği konusunda ısrarcıdır (Relph 1976, 64).¹ Bu tahayyül içinde mekana ilişkin deneyimlerin ne olması gerektiğine dair bir takım entelektüel ya da kavramsal (ve belki de en önemlisi kasti) eylemler değil hakiki deneyimlerle kurulan bir “organik” mekan kavrayışı geçerlidir. Bu otantik yer inşasının karşısına konulabilecek olan kasti ve kavramsal “aslına çevrilmiş” mekan kuşkusuz bir yeniden inşadır.

Aslında otantisite kavramının doğrudan tarihsel korumaya yaslanmayan boyutlarıyla kendisine yönelik bir soruşturma da benzer bir çıkmazı işaret etmektedir. Diane Barthel’in (1996) belirttiği gibi otantisite arayışı en iyi tabirle muğlak, düzlemi sürekli kayan bir arayıştır. Sonuçta tarihin kendisi bir temsil olduğu için ve otantisite de tarihsel olarak doğruya en yakın (tarihsel koruma örneğinde aslına uygun) temsilleri ifade ettiği için temsilin temsili olmaya yazgılı bir uğraşı ifade etmektedir. Bu da Barthel’in deyimiyile tarihsel olarak Hakikat (büyük H ile) olan ile (eğer varsa) öyle olduğu düşünülen arasındaki kapanmaz farka yol açabilecek bir durumdur. Temsilin temsili olarak adlandıracağımız bu otantisite düzlemi David Lowenthal tarafından çok güzel ortaya konulmaktadır: “Otantisite arayışının kendisi otantisitenin doğasını değiştirmektedir” (Lowenthal, 2008, s. 10). Lowenthal’ın vurgusuyla kültüre ve tarihe bağlı olarak gelişen otantisite, bir kavram olarak ya da kavramsal bir araç olarak (tarihsel koruma örneğinde olduğu gibi) kullanılamaz. Kavramsal bir araç olarak kullanıldığı andan itibaren kendi tanımıyla

¹ Bu makalede tarihi koruma bağlamında tartışılan otantisite ve mekan arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için okur yer ve mekan arasındaki ilişki ve küreselleşme sürecinde kentsel mekanda otantik olanın yeniden inşası üzerine yazarlardan birisinin başka bir çalışmasına başvurabilir: Değirmenci (2011).

çelişen bir amacın peşine düşülmüş olur. Ancak tarihsel korumanın temel zayıflığı da tam bu noktada baş göstermektedir. Tarihsel koruma, tarihsel miras kavramına dayanmakta, tarihsel mirasın temel varoluş koşulu da “geriye kalandan” “otantik bütüne” ulaşmaya muktedir olduğumuz inancıdır. Bu noktada tekrar Lowenthal’a dönersek, otantisite kavramının altını oyduktan sonra daha da ileri giderek tarihsel miras kavramının da bir inanç meselesi olduğunu ve bu inançla birlikte oluşan farklı yorumların tarihsel kalıntıların kendisini değiştirdiğini ifade etmektedir (1996; 2008).

Ana akım tarihsel koruma hareketinin otantisite etrafında şekillenen bu tür bir tarihsel miras kurgusu tek bir tarih yorumu ortaya koymakta ve bu tarih yorumu içinde belirli aktörler ve mekanlar başat hale gelmekte, bizi bu yorumun dışına çıkarabilecek aktör ve mekanlar marjinalleştirilmektedir. Tarih her zaman tartışmalı bir alan olsa da temelde otantisite üzerinden ilerleyen tarihsel koruma, tarihin otantisiteyi doğuracak tek bir yorumu üzerinden ilerlemek zorundadır. Bu kurguda kültürel ve etnik çeşitlilik ya da gevşek bir tabirle çokkültürlülük başat aktör ve mekanların başatlığını besleyecek bir tür “ehlileştirilmiş” biçimde varolurlar. Çünkü, ehlileştirilmemiş bir farklılık ya da çeşitlilik otantisite nosyonu üzerinde şekillenen bir tarihsel miras ve onun oluşturduğu tek bir tarih yorumunun varlığını tehlikeye sokabilir. Bu nokta Talas örneğinde hayli açık olarak karşımıza çıkacaktır.

Bu tarihsel miras kurgusu ve otantisite söyleminin elle tutulur araçları olduğu kadar, aktörler ve mekanlar gibi, soyut ancak belki de bu kurgunun ve söylemin temel yapısının oluşmasında çok etkili olan bir alan daha vardır: Kolektif bellek. Her ne kadar tarihsel koruma pratiklerinin eleştirisinde temelde başvurulmuş bir kavram olsa da, kolektif bellek aynı zamanda tarihsel korumanın kendi pratiğini meşrulaştıran ve tabi ki bu pratikleri eleştirmek için kullanılan “organik” bir kolektif bellek kavramından çok farklı şekilde kurgulanan bir alandır. Burada kuşkusuz Anthony Tung’un (2001, s. 414) deyişiyle “kent kendi geçmişini anlatma kapasitesi” ya da “kent bir bütün olarak kolektif olarak anlaşılması” gibi organik bir kolektif bellek kavramından değil, belirli bir inşa sürecini meşrulaştıran bir kurgusal bellek kavramından bahsetmekteyiz. Bu nokta Talas örneğinde tekrar tartışılacaktır.

Hayli erken bir tanımda kolektif bellek kavramı geçmişle gelecek arasında da bağ kuran, materyal ya da fiziksel dünya ile kültürel, sosyal, bireysel ve topluluğa ait birtakım değerleri ilişkilendiren ve belki de en önemlisi geçmişe dair kolektif, sezgisel bir anlayışı oluşturan “organik” bir nosyon olarak kavranmaktadır (Bartlett, 1932). Benzer bir anlayışın çerçevelediği daha güncel bir yaklaşımda kolektif belleğin yine benzer bir şekilde kavrandığını görmekteyiz: Kolektif bellekte gömülü olan tarih hissi bireyleri ve toplulukları zaman ve mekanda konumlandırır ve kişisel deneyimleri ve anıları daha geniş topluluk, bölge ya da millet nosyonlarıyla bağlar (Glassberg, 2001). Daha da ileri taşırsak, bellek kavramının mekân kavramıyla yakından bağlantılı olduğunu hatta bazı düşünürlere göre bir tür “mekânsal bellek” kavramın-

dan bahsedilmesi gerektiğini öngörebiliriz (Casey, 1987). Hayden'a (1995, s. 46) göre mekânsal bellek "insanın kültürel alanlarda örülmüş yapılı ve doğal çevresi ile bağ kurma yeteneğini" belirtmektedir. Kolektif bellek kavramı de-yince literatürde akla gelen ilk isimlerden birisi olan Maurice Halbwachs da mekan ile bellek kavramı arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır. Halbwachs ve Coser (1992, s. 23-4) mekanın veya fiziksel çevremizin gelip geçicilik içinde geçmişti yakalamamızı sağlayan ve kalıcı bir gerçekliğe işaret eden bir olgu olduğunu belirterek, asıl dikkatin düşüncemizde ve imgelemimizde yeniden inşa ettiğimiz mekana çevrilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak hepimiz farklı şekillerde hatırlarız. Hatırlama içinde unutmayı, ancak aynı zamanda unutma ile birlikte unutulmaların dışlanmadığı, hatırlananın içinde biçim değiştirdiği bir yeniden inşayı içerir. Kolektif bellekle oluşan mekan imajları da bireysel hatırlama mekanizmasına benzer biçimlerde mekana ait hissin içinde unutulmalar veya dışlananlarla biçim değiştiren elemanlarının olduğu ve farklı unsurların çekiştiği bir alandır. Tarihsel korumada kolektif belleğin organik formlarının yanısıra belirli mükterdir aktörler aracılığıyla tarihin ve tarihsel mirasın yeniden inşasının oluştuğu, aynı yapılı ve doğal çevre gibi yapılı ve doğal kolektif bellek unsurlarının bir araya geçtiği bir çekişmeli ve diyalektik bir alan olarak kavranmalıdır.

Farklı birey ya da gruplar ya da toplumsal ve politik aktörler mekâna farklı anlamlar ve sembolik işlevler yüklemektedir. Bu farklı anlam ve sembolik işlevler koruma sürecinde farklı düzeylerde somutlaşmakta ya da bastırılmaktadırlar. Bu husus koruma süreci ile kolektif bellek ve tarihin yeniden inşası ve yorumu arasındaki ilişkiyi gündeme getirmektedir. Her düzeyde tartışmalı olan tarihsel koruma süreci, mekânın, kültürün ve farklı kimliklerin karşılıklı ilişkisel toplumsal inşası ve farklı araçlar ve eyleyiciler arasındaki etkileşim ve mücadele biçimlerini içermektedir. Kişiler ya da gruplar mekan, kültür ve kimlikleri farklı biçimlerde inşa ederlerken kuşkusuz farklı iktidar düzeylerinde yer almakta ve sonuçta kolektif bellek ve tarihin inşası süreci bu hiyerarşik iktidar düzlemlerini yansıtacak biçimde oluşmaktadır. Kuşkusuz bu süreçte en tartışmalı olan ve literatürde üzerinde en çok durulan alan kolektif bellek olgusudur. Özellikle tarihi korumaya konu olan mekan kolektif bellek inşasının yeri olarak görülmektedir. Kolektif bellek geçmişin belirli bir grup üyeleri tarafından temsili olarak görülebilir. Örneğin ulus-devlet oluşumu sürecinde en çok ihtiyaç duyulan unsurlardan birisidir. Çünkü kurucu ve bütünleyici bir sembolik değerler ve miraslar bütününi ifade etmektedir. Diğer yandan kolektif belleği sadece ulus devletle sınırlamak yanlıştır. Kolektif bellek belirli bir politik, kültürel veya etnik grubun ortak değerlerini de yansıtır. Dolayısıyla bellek farklı gruplar tarafından farklı şekillerde inşa edilen ve oluşum süreci hayli karmaşık bir kavramdır. Daha da ötesi, kolektif bellek yazılı olandan çok sözlü ya da deneyimle aktarılan bir toplumsal bilgi çeşididir. Bireyler ya da gruplar kolektif bellek oluşturma sürecinde farklı olaylara, mekanlara, kişilere farklı anlamlar yüklerler. Özellikle tarihi koru-

ma sürecinde kolektif belleğin göstergeleri hem her yerde hem de hiçbir yerdedir. Bununla kastedilen koruma süreci bazı tarihi aktörleri, yapıları ya da olayları öne çıkarırken bazılarını da kolektif belleğin göstergeleri olmaktan çıkarırlar.

Bu kuramsal açıklamaların ortaya çıkardığı temalar ışığında tarihsel koruma kavramına eleştirel bir yaklaşıma temelde şu soruları sormakla başlanabilir:

- Tarihi koruma süreçlerine hangi aktörler hangi düzeylerde dâhil olmaktadır? Tarihi korumanın temel unsurlarından olan analiz, yorumlama, tatbik etme ve yeniden inşa süreçlerinde hangi yöntemler izlenmektedir?
- Tarihi koruma sürecinde “otantik” bir mekan inşasının temel aracı olan tarih yorumlaması hangi aktörler tarafından neye referansla gerçekleştirilmektedir?
- Sürecin temel çıktılarından ve araçlarından olan kolektif bellek inşası yeniden inşa edilen mekânda nasıl somutlaşmaktadır?
- Yerel halkın tarihi koruma süreci ile ilişkisi nedir?
- Sözlü tarih aracılığıyla tespit edilen kent imgesinin tarihi koruma sürecinde inşa edilen ve edilmeye çalışılan kent imgesiyle bağlantısı nedir?
- Rölöve ve restorasyon çalışmaları hangi yapılara yoğunlaşmakta ve bu yapıların sembolik anlamları nasıl yeniden inşa edilmektedir?
- Tarihi korumanın vurguladığı yapıların ve tarihi figürlerin tarihsel korumaya konu olan yerdeki kolektif bellek inşası ve tarih yorumu açısından önemi nedir ve sözlü tarih aracılığıyla elde edilen kent imgesi ile bu yapı ve figürler arasındaki bağlantılar nelerdir?

Kuşkusuz bu süreç içinde küresel bir tarihsel koruma pratikleri ve ideolojisi içerse de farklı yerelliklerde tarihsel koruma pratikleri ve söylemlerinin farklı şekillerde oluştuğunu tahmin etmek güç değildir. Dolayısıyla bu soruların temel oluşturduğu bir eleştirel yaklaşım aynı zamanda küresel bir tarihi koruma pratiği ve söyleminin farklı yerelliklerde nasıl tezahür ettiğini, farklı yerelliklerde hangi strateji ve söylem setleri ile işlediğini araştırmak durumdadır. Bu yazının temel meselesi de Kayseri Talas bölgesinde tarihsel korumanın teknik detaylarını anlatmaktan ziyade bu farklı tarihsel koruma pratik ve söylemlerinin bir kısmını açığa çıkarabilmektir. Kuşkusuz bu yerel pratikler ve söylemler yer yer küresel bir tarihi koruma pratik ve söylem setleri ile tamamen örtüşmekte ancak bazen ayırt edilemeyecek ölçüde farklı araçlar ve stratejiler kullanabilmektedir. Farklı yerelliklerdeki tarihi koruma pratik ve söylemlerinin anlaşılması tarihi koruma kavramına ilişkin eleştirel kuramsal düşüncenin gelişimi açısından elzemdir.

Kayseri Talas Tarihi Kent Alanı

Talas, Kayseri şehrinin merkezine yaklaşık 11 km mesafede, ilin güneydoğusunda yer alan bir merkez ilçedir. Tarihi korumaya konu olan bölge Ta-

las ilçesi sınırlarında bulunan K     , Han, Harman, Tablakaya ve Yukarı mahallelerinin belirli kısımlarından ibarettir. Yaklaşık 5 km uzaklıktaki Erciyes   niversitesi'nin kurulması (1969) ve zamanla farklı fakültelerin eğitime başlamasıyla beraber bu tarihi koruma bölgelerinin dışındaki bölgeler cazibe merkezleri haline gelmiştir. 1980'lerden sonra özellikle 1990'lı yıllarda ivmeleyen bir hareketle toplu konutların giderek artmasıyla birlikte (  zellikle Tablakaya ve Harman mahallelerinin tarım arazilerinin dönüşümü ile birlikte) bugün tarihi korumaya konu olan alanların Talas ilçesindeki yerleşim yerleri alanına oranı giderek düşmüştür.

Talas tarihine ilişkin elimizde hayli sınırlı kaynak vardır. Talas Kaymakamlığı ve Valiliğin resmi belgelerinde ilçenin kuruluş tarihine ilişkin kesin bilgilerin güvenirliliği tartışılmakta ancak Talas'ın 1 km doğusundaki Derevenk bölgesinin tarihinin M.  . 1500'l   yıllara kadar gittiği vurgulanmaktadır.² Aynı kaynaklarda Talas'ın Orta Asya'da eski bir Türk şehrinin adı olduğu ve o şehirde yaşayan boylardan birinin Talas bölgesine gelip bölgeye bu ismi vermiş olabileceği ihtimali üzerinde durulmaktadır. Talas'ın yüzyıllar boyunca önemli bir ticaret merkezi olduğu ve farklı etnik grupların bir arada yaşadığı bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında nüfusu 30000'lere ulaşan Talas 1180 yılında 500 haneli bir Türk k  y   iken 1470-1510 yılları arasında Rum ve Ermenilerin yerleşmesiyle birlikte giderek nüfusu artan bir bölgeye dönüşmüştür (Yılmaz, 2005;   zsoy, 1991). Kayseri'de 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımında Talas'ta 7000 gayrimüslim, 1600 Müslüman toplam 8600 kişi bulunmaktadır (Cömert, 1993). 1875 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 2200 Ermeni, 2395 Rum, 1173 Müslüman toplam 5808 "erkek" nüfus Talas'ta yaşamaktadır (Karpat, 2003'den aktaran Yılmaz, 2005, s. 86). 1895-1899 yılları arasında Anadolu'yu dolaşan gezginlere göre Talas'ın, "fotoğrafçısı, terzi, lokantası, kreşi olan ve gelişen köşk temiz bir şehir" olduğu ifade edilirken, "küçük dar sokaklarıyla 60 bin nüfuslu Kayseri'den daha temiz ve düzenli güzel   arşıları olan 30 bin nüfuslu bir yerleşim yeri" olduğu da belirtilmektedir. (Eravşar 2000'den aktaran Yılmaz, 2005, s. 85). Talas Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine değin önemli bir ticaret ve kültür merkeziydi. Ancak 1915'de   ıkarılan Tehcir Kanunu sonrasında Ermeni nüfusun büyük bir bölümü, 1923-1924 yıllarında yoğunlukla gerçekleşen mübadele sonrasında ise Rum nüfusun hemen tamamı bölgeden ayrılmıştır. Nüfustaki bu değişimin ardından Talas ticaret merkezi olma niteliğini büyük   l  de yitirmiştir. 1970'li yıllara kadar Talas'ın nüfusu 4500 civarında kalmış, ancak 1980'li yıllardan sonra Erciyes   niversitesi'nin de kurulmasını ve yeni fakültelerin a  ılmasını takiben nüfus artmıştır. Talas 19. yüzyıl sonundaki 30000 nüfusuna ancak 2000'li yıllarda tekrar kavuşmuştur.

² <http://talas.gov.tr/menu/ilcemizin-tarihi.html> http://www.kayseri.gov.tr/default_b0.aspx?content=1041.

Tarihi Koruma Süreçleri: Belleklendirilen Mekanlar

Sakinleri tarafından “Eski Talas” olarak anılan bölgede sivil mimari yapılar, anıtsal yapılar ve dinsel yapılar olmak üzere yaklaşık 100 tescilli yapı bulunmaktadır. Bölgede 1990’ların başına kadar herhangi bir koruma faaliyetinden bahsetmek mümkün değildir. 1990’ların sonundan 2000’li yıllarından ortalarına kadar, bizim bu bağlamda “pasif koruma” olarak adlandıracağımız ve yapıları olduğu gibi, herhangi bir müdahalede bulunmadan korumaya çalışan yaklaşımın esas olduğunu gözlemlemekteyiz. “Aktif koruma” olarak adlandırdığımız 2000’li yılların ortalarından bugüne değin ise yapıların restorasyonu, farklı tarihsel çevrelerin ve yapıların birbirleriyle mekânsal ve sembolik bağlantılarının kurulması ve tarihsel mekanın bütüncül bir perspektif ve meta anlatıyla örülmesi çabalarını kaydedebileceğimiz süreci gözlemlemekteyiz.

Her ne kadar halen tek yapı ölçeğinde koruma faaliyetleri yaygınsa da, aktif koruma dediğimiz sürecin başlangıcından farklı olarak koruma faaliyetlerinin giderek sokak renovasyonları (en belirgin örneği Ali Saip Paşa sokağı olmak üzere) ve tarihi çevre kavramının oluşturulmasına doğru evrildiğini söyleyebiliriz. Temel karar verici merci olan Talas Belediyesi öncelikle tek yapı ölçeğinde 5 farklı bölgede 13 farklı yapının restorasyonuna başlamıştır. Bunu sokak sağlıklılaştırma ve renovasyon çalışmaları takip etmiştir. Tarihsel koruma süreçlerinin yürütücüleri ile yaptığımız mülakatlarda sokak renovasyon faaliyetlerinin, koruma pratiklerini yürütenler tarafından tek yapı ölçeğinde sürdürülen restorasyon çalışmalarını birbirine bağlayacak makro ölçekli araçlar olarak görüldüğünü tespit etmekteyiz. Ancak bu tek yapı ölçeğinde sürdürülen restorasyon çalışmalarının diğer işlevlerini azaltmamaktadır. Belediye yetkilileri tescilli yapılardaki restorasyon faaliyetlerinin turizm faaliyetlerine doğrudan canlandırıcı etkisini farklı bağlamlarda tekrar tekrar vurgulamaktadır.

Daha önce de vurguladığımız gibi koruma pratikleri sadece tarihsel yapıların ve çevrelerin korunmasına dair bir olgu değil, kolektif bellek, yapılara iliştilen sembolik anlamlar ve bölgede yaşayan insanların tarih boyunca mekana yükledikleri değerlerle ilişkili bir olgudur. Dolayısıyla mekana yapılan her müdahale aynı zamanda insan ekolojisine doğrudan etki eden bir süreci içermektedir. Her ne kadar makalenin temel sorunsalı bu değilse de bu noktada vurgulamamız gerekir ki Talas’taki tarihsel koruma pratikleri herhangi bir şekilde halkın katılımı mekanizmalarını içermemektedir. Koruma süreçlerinin belki de en kritik boyutlarından birisi, koruma yapılan alanda yaşayan yerel halk ile koruma pratiklerinin bağlantısıdır. Koruma süreçleri korumaya maruz bırakılan mekânı doğrudan dönüştürdüğü için koruma süreçlerinden halkın haberdar olması, alınacak kararlarda demokratik katılım mekanizmaları ile söz sahibi olması, daha da ötesi Talas gibi tarihine ilişkin çok fazla veri olmayan bir alanda sözlü tarih aracılığıyla geçmişe ilişkin bil-

gilerin günümüzdeki koruma pratiklerinde değerlendirilmesi çok önemlidir. Talas örneğinde katılımcı bir pratik ya da bilgilendirmeden ziyade sürecin yerel halk açısından getireceği tartışmalı faydalar üzerinde durulmaktadır.

Talas'taki tarihsel koruma pratiklerinin en önemli hedeflerinden birisinin turizmi canlandırmak olduğu söylenebilir. Talas'taki tarihsel koruma pratiklerinin temel amaçlarından birisi "otantik" bir turistik mekan yaratımıdır. Dolayısıyla mekanın yeniden inşası Dean MacCannell'in ünlü "sahnelenmiş otantisite" kavramıyla açıklanabilir görünmektedir. MacCannell (1973) günümüzde turistlerin temel motivasyonunun otantisiteyi bulmak olduğunu ve turistik mekanların da bu beklentilerle inşa edildiğini savunmaktadır. MacCannell (1976) bir anlamda turizm kavramının kendisinin de dönüştüğünü ve turistlerin insan deneyimindeki otantik olanın peşinde bir figür olarak tanımlandığını iddia etmektedir. Ancak otantik olanın tamamıyla öne çıkarıldığı ve açıkça turist tuzakları olarak görülebilecek tarihi sokak olgusu turist için cazip olmaktan uzaktır. Bu ancak iki yolla mümkün olabilir gibi gözükmektedir. Birincisi, otantisitenin doğrudan görüldüğü değil gizlendiği, arayarak bulunabileceği "arka sokaklar" yaratılmasını yaratmak ve dolayısıyla tarihi mekanın belirli bölümlerini müdahaleden mümkün olduğunca azade gibi göstermektir. İkincisi ise insan ekolojisini çağrıştıracak bir sokak kavramı ya da daha açık bir deyişle sakinleriyle halen "yaşayan sokak" nosyonunu otantik bir mekan inşası dahilinde öne çıkarmaktır. Öyle görünüyor ki Talas'taki tarihi koruma süreçlerinin yürütücüleri bu iki olguyu gözetmektedirler. Ali Saip Paşa sokağının renovasyonu buna çok güzel bir örnektir. Sokağın sakinleri büyük oranda yerinden edilmemiş, yapı ölçeğinde restorasyon ve sokak renovasyon çalışmaları sakinler sokakta ikamet etmekteyken gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda sokak renovasyonunda belirli bölgeler otantisitenin gizlendiği, aranarak bulunacağı mekanlar olarak tasarlanmıştır. Bu "arka sokaklar" ve "yaşayan sokak" nosyonları Talas'taki koruma süreçlerinin önemli iki mekanizması gibi görünmektedir. Daha makro ölçekte bakarsak Talas'ta daha önce ikamet etmiş olan eşrafın ve amirlerin oturduğu konakların ve diğer sivil mimari örneklerinin restorasyonu sahnelenmiş otantisitenin görünen formunu oluştururken, tarihi çevre ve sokak renovasyonları otantisitenin "gizlenmiş" formlarını oluşturmaktadır. Biraz daha açıklaştırsak, bir belediye yetkilisinin ağzından "her mahalle için bir sembol" biçiminde beliren konaklar sahnelenmiş otantisitenin görünen mekânını simgelemektedir. Korumanın diğer unsuru olan sokak sağlıklılaştırma ve tarihi kentsel mekânın korunması bu boyutun ikinci alanını temsil etmekte, "yaşayan sokak" kavramı ise görünen ve arka mekân kavramı arasında kalan mekânı oluşturmaktadır.

Daha da ötesi turistik mekanın yer yer ortasına yerleşen arka sokak nosyonu bir yandan turist için fiziksel olarak çok kolay erişilebileceği bir ekolojik durum yaratırken diğer taraftan bazı egzotik ve otantik unsurlar yardımıyla sıradan turist için erişilmez bir alan yaratmakta, bu da mekanı turist için

daha cazip hale getirmektedir. Kuşkusuz sokağın renovasyonunda turistik mekanlarda sıkça görülen anlam yer değiştirmeleri mevcuttur. Ali Saip Paşa sokağı “Osmanlı Sokağı” olarak tanıtılmaktadır. Sokakta hemen hiç Osmanlı mimarisi örneği bulunmaması çarpıcıdır. Osmanlı imajının son dönemlerde giderek daha popüler hale gelmesi bu adlandırmada önemli bir etkidir. Bu noktada tarihsel korumada daha önce tartıştığımız “aslına çevirme” kavramının değil tam aksine çevrenin tarihi ile tamamen ilgisiz ama tarihi çevreyi turistik bir mekan olarak cazip hale getirecek stratejilerin iş başında olduğunu görmekteyiz.

Diğer yandan bu otantisite inşasında beliren ve bölgenin topografyasının da kısmen yarattığı bir sorun tarihi kentsel mekânın hemen her yerinden beliren toplu konut silüetleridir. Bu manzara büyüyen kentin hangi model üzerinde büyüyeceği sorunuyla yakından ilgilidir. Özellikle yirminci yüzyıl başlarında anıtsal mekân kavramından tarihi kentsel alanların belirmesine geçişte tarihi mekânlar büyüyen kent için bir model olarak görülmekte, kentsel planlama açısından büyümenin genel ilkelerini belirlemektedir. Ancak Talas örneğinde birbiriyle keskin hatlarla ayrılan iki ayrı şehirden bahsetmek mümkündür. Büyümenin “gizlenebildiği” kentlerde (örneğin Barselona veya Roma gibi) bu entegrasyon sorunu daha az gözlenirken, Talas gibi tarihi kentsel mekânın büyük bir kısmının falezlerle yükseldiği bir topografyada “istenmeyen” ve otantisiteyi bozan silüetlerin bu sorunu derinleştirdiğini görmekteyiz. Bu kuşkusuz mekânın sahnelenmiş otantisitesini daha görünür kılmakta, bu da tarihi kentsel mekânı yaşayan bir mekân olmaktan çıkarıp bir “müze mekâna” dönüştürmektedir. Diğer yandan orta ve orta-üst gelir gruplarının giderek daha da artan bir biçimde koruma bölgesinde yerleşme isteği “yaşayan sokak” ya da otantisite kavramını da etkilemektedir.

Sembolik inşanın koruma süreçlerinin önemli bir unsuru olduğunu söylemiştik. Talas’taki tarihi koruma pratiklerinin sembolik inşaa olgusunu temelde bölgede daha önce yaşamış tarihsel figürler yardımıyla ürettiğini söyleyebiliriz. Hatta bazı durumlarda bu tarihsel figür bölgede yaşamamış bile olabilir. Bunun ilginç bir örneğini Kürtüncü Konağı’nın restorasyonunda görmekteyiz. Konağı ziyarete gelen hemen herkesin ilk dikkatini çeken unsur konağın neredeyse tamamen Yaman Dede figürüyle özdeşleştirilmiş olmasıdır. Yaman Dede (Diyamandi) Talas ilçesinde Rum esnaflardan iplik tüccarı Yuvan Efendi ile Afurani Hanımefendi’nin çocukları olarak 1887 yılında dünyaya gelmiştir. Ancak Yaman Dede henüz 10 aylıkken ailesi Kastamonu’ya göç ettiği için Talas’tan ayrılmıştır. İlk tahsilini Rum Ortodoks Mektebi’nde yapan Diyamandi 1991’de Kastamonu İdadisi’ne kaydolur. Daha sonra Hukuk Mektebi’ne girer ve avukat olur, devlet kademelerinde çalışır. İlk gençliğinden beri İslam’a ilgi duyan Yaman Dede ellili yaşlarındayken adını değiştirir ve yıllarca çevresinden gizlediği gerçeği yani Müslüman olduğunu da herkese ilan eder. Çeşitli üniversitelerde hocalık yapmış, dönemin Mevlevi çevreleri ile sıkı ilişkiler kurmuştur. Yaman Dede figürü Talas’ın geçmişteki

çok kültürlü yapısına uygun bir figürdür. Rum bir ailenin çocuğudur ancak eğitimi, çevresiyle kurduğu ilişkiler ve iç dünyasındaki düşünce serüveni ardından Müslüman olmuştur. İki farklı kültürle beslenmiş bir figür olarak Yaman Dede'nin Kürtüncü Konağı ile özdeşleştirilmesi tarihi figürler aracılığıyla yapıların sembolik inşası sürecine yerinde bir örnektir. Öyle görünüyor ki Yaman Dede Talas'taki tarihi koruma süreçlerinin uygulayıcıları için çok uygun bir figürdür: Bir yandan Rum kökeni bölgenin geçmişteki çokkültürlü yapısını vurgulamakta, diğer yandan Müslümanlığı kabul etmesi bölgenin günümüzdeki değer ve inançlarını yüceltmektedir. Talas'ın tarihine baktığımızda, bölgede geçmişte gayri müslim toplulukların çok önemli bir yer tuttuğu aşikardır. Hatta alan araştırmasının başlangıcında, yaşlı bir bölge sakinine Talas'ın tarihine ilişkin sorular sormaya başlamadan aldığımız ilk tepki "ben Rumları Ermenileri bilmem, yaşıyor yetmez" olmuştur. Her ne kadar tarihsel korumada ve mekanın otantik inşasında fark kavramı çok önemli bir yer tutmakta ve bölgeye egzotik, farklı ve otantik bir hava vermede etkili olsa da bazen hem kolektif belleğin yeniden inşasında hem de mekana sembolik anlamlar yüklerken bu farkın kendisinin ehlileştirilmesi gerekmektedir. Talas'ın gayri müslim karakterinin ehlileştirilmesi ya da sonradan Müslüman olan bir figür aracılığıyla (Talas'ta hemen hiç yaşamamış olsa bile) "zararsız" hale getirilmesi bölgedeki tarihsel koruma pratiklerinin sembolik boyutları açısından temel unsurlardan birisidir. Yaman Dede figürü civardaki yapıların belleklendirilmesinde de kullanılmaktadır. Panaya Kilisesi (Yeni Zafer Cami) bugün Yaman Dede Cami olarak anılmaktadır.³

Farkın ehlileştirilmesi ya da zararsız hale getirilmesi sürecinin bir diğer tamamlayıcısı bölgenin günümüzdeki değerlerini tamamıyla temsil ettiğine inanılan ya da bu şekilde sembolik inşası gerçekleştirilen bir tarihi figür yaratmaktır. Talas örneğinde bu Cemil Baba figürü ile gerçekleşmektedir. Cemil Baba 1912 yılında Kayseri'nin Deliklitaş mahallesinde doğmuş sonradan Talas'a yerleşmiş ve 1982 yılında Talas'ta vefat etmiş, Talas'ta yaşayanlar tarafından bazen "yarı-deli" bazen de "evliya" olarak tamamen farklı şekillerde hatırlanan bir figürdür. İlginç olanı genellikle Talas'ın yerlileri tarafından daha olumsuz şekillerde, Kayseri halkı tarafından ise genellikle evliya olarak anılmaktadır. Hatta görüşmelerimizde yaşı hayli geçkin bir Talas sakini ve yerlisi "bu Cemil'i Kayseri böyle yaptı, delinin tekiydi" şeklinde görüşünü beyan etmiştir. Ancak Talas'ın daha genç kuşağı tarafından da Cemil Ba-

³ 1886'da Sultan Abdulhamid tarafından yaptırılan Panaya Kilisesi 1926 yılında Yeni Cami adını alarak camiye çevrilmiştir. Caminin resmi adı bugünde Yeni Cami olsa da özellikle Belediye yetkilileri camiye Yaman Dede Cami olarak adlandırmakta ve bu ismin yaygınlaşmasına çaba göstermektedirler. Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin Kayseri taşınmaz kültür varlıkları envanterinde de yapı Yaman Dede Cami olarak geçmektedir. Ancak caminin şu an tabelasında Yeni Cami yazmaktadır.

ba'nın doğaüstü yetenekleri dilden dile dolaşmış ve evliya statüsü neredeyse herkes tarafından kabul görür hale gelmiştir. Talas'taki tarihi koruma süreçlerinde bölgenin bugünkü değerlerinin yüceltilmesi ve demin bahsettiğimiz gayri müslim karakterin yerine geçebilecek ve kolektif bellek unsurlarını bu yönde inşa edecek bir figür olarak Cemil Baba'nın yeri büyüktür. Evinin bulunduğu Kazım Paşa caddesi koruma altına alınmış, evi onun evliya karakterine uygun bir şekilde yeniden düzenlenip müze haline getirilmiş ve bir mezarlığa onun adı verilmiştir.

Her ne kadar tarihsel koruma süreçlerinin yönlendiricileri çokkültürlülüğü yücelten bir söylem benimserler de, bölgenin gayri müslim tarihinin ve mekânsal karakterinin korunan alanda hemen hiç göze çarpmadığını belirtmek gerekir. Daha önceden belirtildiği gibi gayri müslim karakteri vurgulayan yapılar İslami ya da milliyetçi sembolik anlamları üretecek şekilde yeniden isimlendirilmiştir. Örneğin bölgedeki bir diğer kilise olan Tol Kilise'nin restorasyonu devam etmekte ve Türk-İslam El Sanatları Müzesi olarak yeniden işlevlendirileceği belirtilmektedir. Henüz kilisenin restorasyonu bitmemiştir, dolayısıyla kilisenin bu şekilde işlevlendirilip işlevlendirilmeyeceği kesin değildir. Diğer yandan Panaya Kilisesi'nin (Yaman Dede Cami) altındaki tol mimari yapıdaki eklentiler kafe şeklinde işlevlendirilmiştir. Koruma sürecinde restorasyon görmüş yapıların işlevlendirme açısından çok farklılaştığını görmekteyiz. Örneğin restorasyonu 2009 yılında tamamlanan Harman Mahallesi Atatürk Bulvarı üzerinde bulunan Okutan Konağı restoran Hacı Bey Konağı/Konak Restoran olarak, Kçüköy Mahallesi Ali Saip Caddesi üzerinde bulunan ve restore edilen yapı Yücel Çakmaklı Film Atölyesi olarak, daha önce belirttiğimiz gibi Kürtüncü Konağı Yaman Dede Kültür ve Sanat Evi olarak işlevlendirilmiştir. Kçüköy Mahallesi Gölbaşı Meydanı'ndaki Ali Saip Paşa Konağı'nın ise butik otel olarak işlevlendirilmesi planlanmaktadır. Görüldüğü gibi Talas Belediyesi'nin koruma süreçlerinde, özellikle tek yapı ölçeğinde restorasyon temelli yaptığı korumalarda yeğlediği işlevlendirme tarzı müze tarzı bir işlevlendirme değildir. Genellikle yapılar gündelik yaşamda kullanılacak yapılar olarak işlevlendirilmektedir. Tüm bu işlevlendirme örnekleri daha önce belirttiğimiz, Talas'ın turistik bir mekân olarak inşası hedefine uygun biçimde gerçekleşmektedir.

Sonuç

Koruma süreçlerinde belki de en önemli husus mekânın içerdiği tarih ve bellek kavramı ile bu yeniden inşa sürecinin ilişkisidir. Bu noktada koruma süreçlerinde sorulması gereken bazı sorular vardır. Yorumlanan ve bu yorumlama eşliğinde somutlaştırılan tarihi kentsel alanlar ve yapılar topluluğun ya da bir zamanlar orada olduğu varsayılan topluluğun tarihini ne ölçüde yansıtmaktadır? Bu süreçte hangi kolektif bellek öğeleri öne çıkmakta hangi öğeler inşa edilmektedir? İnşa edilen çevre, kişisel ve kolektif tarih ve

bellek öğelerini içermekte midir yoksa bunları dışarıda mı bırakmaktadır? Kuşkusuz bu Talas gibi tarihine ilişkin ancak bazı ipuçlarının olduğu bir bölgede yanıtlanması zor sorulardır.

Geçmişle ilişki kurmamızı sağlayan alanlar yani bellek, tarih ve söz konusu tarihi bölge bir şekilde bizi geçmişe bağlar. Tarih ve bellek arasındaki karmaşık ilişki her zaman bulanık ve yeniden yoruma muhtaç bir ilişkidir. Lowenthal'ın (1985) deyimiyle bellek ve tarih sezgi süreçlerinden ibarettir; her biri bir diğerinin unsurlarını içerir ve bunların sınırları da hayli bulanıktır. Ancak belki de koruma süreçlerinin en kırılgan noktası şudur: Bellek ve tarih birbirleriyle bir anlamda karşıt özellikler içerirler. Bellek yaşayan şeydir; yaşamasını sağlayan şey ortadan kalkınca o da büyük ölçüde ortadan kalkar. Değişikliğe uğrar, yeniden yorumlanır, bir kısmı aktarılmaz, aktarılan kısmı da her zaman yeniden inşaya tabidir. Ancak tarih bütünüyle bir yeniden inşayı içerir ancak kalıcıdır. Çoğunlukla yazılıdır ve aktarılan belleği bile çözme, içinde eritme potansiyeli taşır. Talas'taki tarihi koruma süreçlerinde belki de en zorlu olanı belleğin kaynaklarının büyük ölçüde ortadan kalkmasıdır. Proje alanına dair sosyo- ekonomik ve sosyo-demografik bilgilere göre yerleşik durumda olanların çok az bölümü kuşaklar arası bir belleğin taşıyıcılarıdır. Daha eskilere gidildiğinde ise Talas'ın çok etnili ve kültürel yapısının tamamen çözüldüğünü, o devre dair kolektif bellek öğelerinin tamamen ortadan kalktığını görmekteyiz. Tarih anlamında ise elimizde sadece gözlemci notlarından, kısıtlı Osmanlı belgelerinden ve yazılan ikinci el birkaç kaynaktan başka bir şey bulunmamaktadır. Dolayısıyla koruma sürecini yönlendiren otoritenin tarihi kentsel mekâna dair yeniden inşa süreci de daha önce bahsedildiği gibi büyük ölçüde sahnelenmiş bir otantisiteye dayanmaktadır. Koruma süreci temelde bir yeniden canlandırma projesi olup, Talas'ın hemen hemen tek verimli kaynağına yani tarihi bir kent olma özelliğine yaslanmaktadır.

Diğer yandan tarih ile bellek arasındaki bir başka karşıtlık sadece Talas örneğinde değil diğer koruma süreçlerinde de karşılaşılan temel güçlükleri artırmaktadır. Halbwachs'ın (1980) belirttiği gibi tarihin temel misyonu bugün ile geçmiş kurmaktır, aralarındaki ayrımı belirgin hale getirmektir. Ancak bellek doğası itibarıyla duygu yüklüdür ve yanıltıcı olabilir. Geçmişle bugün arasında benzerlikler kurmaya yatkındır. Belleğin ortaya çıkardığı imgeler bir anda elimizden kayar, tarihsel kalıcıdır ve çoğu kez doğrulama işlemine tabi tutulabilir. Koruma süreçlerinde yeniden inşa edilen mekânların duyurduğu bellek öğeleri çoğu kez kabul edilir olmaktan uzaktır. Büyük oranda tarihle işlediği için onu deneyimleyenler tarafından belleğin verdiği hisle yargılanır. Bu tabi ki koruma süreçlerinin objektif olduğu gibi bir sonuca götürmemelidir. Sonuçta koruma süreçleri temelde tarih ve ardından sözlü tarihe başvurur ve ortaya bir inşa edilmiş çevre çıkarır. Ancak bu çoğunlukla da bireysel bellek öğeleri ile kavranan bir kolektif üst bellekle tartışıldığı için ortaya çıkan sonuç çoğu kez bütünü memnun etmekten uzaktır.

Ancak koruma süreçlerine ilişkin dünyadaki pratiklerin temel önemde gördüğü boyut yani halkın katılımı süreçleri tarih ile bellek arasında bir diyalog içerdiği için bu denli önemlidir. Her ne kadar bu iki alan belirttiğimiz gibi birbiriyle çoğu kez çatışsa da inşa edilen çevrenin bu diyalogun ürünü olması gerekliliği vurgulanır. Talas örneğinde elde kalan çok az sayıdaki kolektif bellek kaynaklarından faydalanılmadığını görmekteyiz. Kuşkusuz katılım gönüllülük esasına dayandığında gerçekleştirilmesi hayli güç bir süreçtir. Katılımın sağlanması koruma süreçlerinin planlayıcıları tarafından özenle tasarlanması gereken ve başlı başına planlanması gereken bir olgudur.

Belleklendirilmiş mekânlar belirli bir otantik tarih kavramı ile olumlu ya da olumsuz ilişki kurarlar. En zorlu husus da bu tür bir otantik tarih anlayışının tamamen bir mit olması, sadece en güvenilirle varış için bir soyutlama olmasıdır. Kuşkusuz iktidar kavramının kendisi tarihle ilişkilendirildiğinde belirli kolektif bellek öğeleri öne çıkacak belirli öğeler ise bastırılacaktır. Bu süreç koruma süreçleri hangi yolla yapılırsa yapılsın az ya da çok bu şekilde gerçekleşecektir. Ancak belki de önemli olan tarihi kentsel mekânların içerisindeki tek tek yapılar ile eklettik bir ilişki içerisinde olmaması ve halkın katılımının sağlandığı diyaloglarla işleyen bir sürecin işlemesidir.

Referanslar

- Barthel, D. L. (1996). *Historic Preservation: Collective Memory and Historical Identity*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press,
- Bartlett, F.C. (1932). *Remembering: A Study In Experimental and Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Casey, E.S. (1987). *Remembering: A Phenomenological Study*. Bloomington: Indiana University Press.
- Cömert, H. (1993). *Kayseri’de İlk Nüfus Sayımı 1831*. Kayseri: İl Kültür Müdürlüğü.
- Değirmenci, K. (2012). Kentsel Mekanda ‘Yerin’ Ya Da Otantik Olanın Yeniden İnşası. Özcan U. & Eğribel E. (Der.), *Değişim Sosyolojisi: Dünyada Ve Türkiye’de Toplumsal Değişme (277-291)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Eravşar, O. (2000). *Seyahatnamelerde Kayseri*. Kayseri: Kayseri Ticaret Odası.
- Glassberg, D. (2001). *Sense of History: The Place of The Past in American Life*. Amherst: University of Massachusetts Press.
- Halbwachs, M. (1980). *The Collective Memory*. New York: Harper & Row.
- Halbwachs, M., & Coser, L.A. (1992). *On Collective Memory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hayden, D. (1995). *The Power Of Place: Urban Landscapes As Public History*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Karpat, K. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914): Demografik ve Sosyal Özellikleri*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Lowenthal, D. (1985). *The Past is a Foreign Country*. New York: Cambridge University Press.
- Lowenthal, D. (1996). *Possessed By The Past: The Heritage Crusade and The Spoils Of History*. New York: Free Press.
- Lowenthal, D. (2008). Authenticities past and present. *CRM: The Journal of Heritage Stewardship*, 5, 6-17.

- MacCannell, D. (1976). *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. New York: Schocken.
- MacCannell, D. (1973). Staged authenticity: arrangements of social space in tourist settings. *American Journal of Sociology*, 79(3), 589-603.
- Özsoy, H. (1991). *Dünden Bugüne Talas*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Relph, E. C. (1976). *Place and Placelessness*. London: Pion.
- Thomas, R.G. (2004). Taking steps toward a new dialogue: an argument for an enhanced critical discourse in historic preservation. *Future Anterior*, 1, 11-5.
- Tung, A.M. (2001). *Preserving The World's Great Cities: The Destruction and Renewal of The Historic Metropolis*. New York: Clarkson Potter.
- Yılmaz, N. (2005). *Kent Merkezlerindeki Kentsel Sit Alanlarında Değişim Sürecinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.